

A szakközépiskolások felsőfokú továbbtanulása

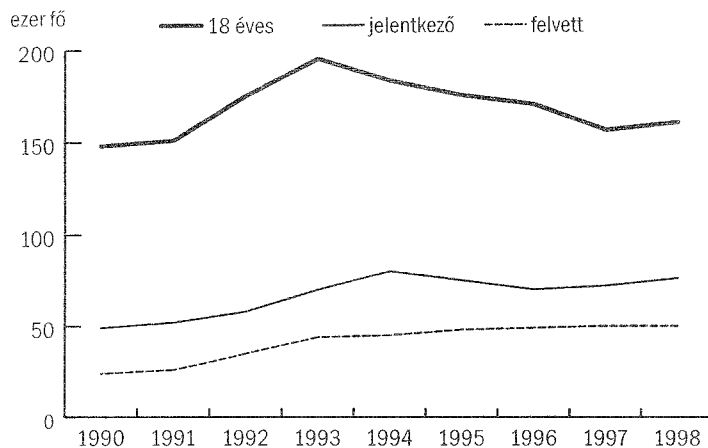
A felsőoktatás tömegoktatássá szélesedése a rendszerváltást követő gazdasági és társadalmi átalakulás következménye. A szocialista gazdaság, amely alacsony igényű, de biztos piacon, és olcsó áron adhatta el termékeit, a termelést alacsonyan képzett munkástömegekre alapozta. A munkafolyamatokat, a munkaszervezést és a technológiát modernizálni szándékozó értelmiségiek abban az időben „nehéz embereknek” számítottak, a nem termelő szféra értelmiségét pedig a politikai hatalom „gyanús”, vagy legalábbis „nehezen kezelhető” társadalmi rétegnek tartotta.

Annak ellenére, hogy az értelmiségieknek számos privilégiumot sikerült „kikényszeríteniük”, vagy „kiegyezkedniük”, rekrutációjuk lehetőségét szigorúan kézben tartva, évtizedekig alig változó felsőoktatási keretszámokkal szabályozták. A korlátozott méretű felsőfokú képzési rendszerhez ennek megfelelő logikával és szigorú hierarchiával felépített középfokú képzés illeszkedett. A középfokú képzés „gerince” az egy-egy korosztály 70–80%-át befogadó szakképzési intézményrendszer volt, az általános képzés tekintetében igényesebb szakközépiskolával és igénytelenebb szakmunkásképzővel. 1990 előtt a közoktatási rendszer nemcsak olyan értelemben épült fel hierarchikusan, hogy a különböző típusú középfokú iskolák eltérő színvonalú műveltséget nyújtottak tanulóiknak, hanem az iskola elvégzését követő perspektívák (életpályák, karriererek) tekintetében is. Felsőfokú továbbtanulásra, vagyis értelmiségi pályára szinte kizárólag a korlátozott számban működtetett gimnáziumok és ezen belül is főként az „elit” gimnáziumok készítették fel a tanulókat. A szakközépiskolákból lényegesen kevesebben jutottak be felsőfokú intézménybe, s ha bejutottak is, főként szakmájuknak megfelelő főiskolákra vették fel őket.

A rendszerváltást követő gazdasági átalakulás már a 90-es évek elején a korábbtól eltérő munkaerőigényt jelzett. A technikai fejlesztésekkel, a multinacionális cégek megjelenésével és a tertiér szektor jelentős növekedésével megnőtt az igény a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkaerő iránt és szinte egyik napról a másikra „feleslegessé” (ill. munkanélkülivé) váltak a szakképzetlen vagy alacsonyan képzett munkástömegek. Az oktatásirányítás a gazdasági igényekhez képest némiképpen késlekedve és fokozatosan bővítette a felsőfokú továbbtanulás lehetőségét. Kétségtelen, hogy a felsőfokú intézményekbe felvettek aránya az évtized elejétől a végéig 105%-kal emelkedett, de ez a tetemesnek látszó növekedés mindössze azt eredményezte, hogy a 18 éves korosztályból felsőfokon továbbtanulók aránya az 1990-es 14,2%-hoz képest 1998-ra 27,3%-ra nőtt. Ez természetesen még mindig meglehetősen „szolid” arány a nyugat-európai országokhoz képest, de a hazai igényekhez képest is. Ugyanebben az időszakban ugyanis a jelentkezők aránya is 72%-kal nőtt. Ebből adódóan a jelentkezők számához viszonyítva a felvettek aránya 1990 és 1998 között 44,6%-ról mindössze 53,8%-ra emelkedett, vagyis a felsőfokú intézmények még mindig csak alig több, mint a felét veszik fel a jelentkezőknek.

1. ÁBRA

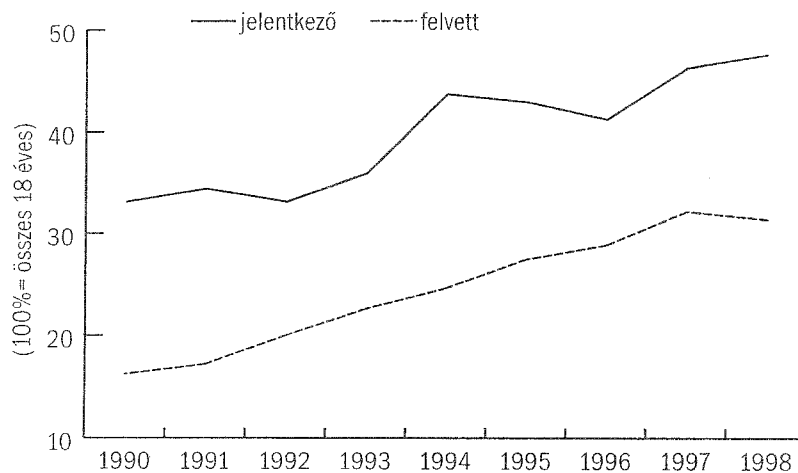
A jelentkezők és a felvettek számának változása (1000 fő)

Forrás: KSH, 1999

2. ÁBRA

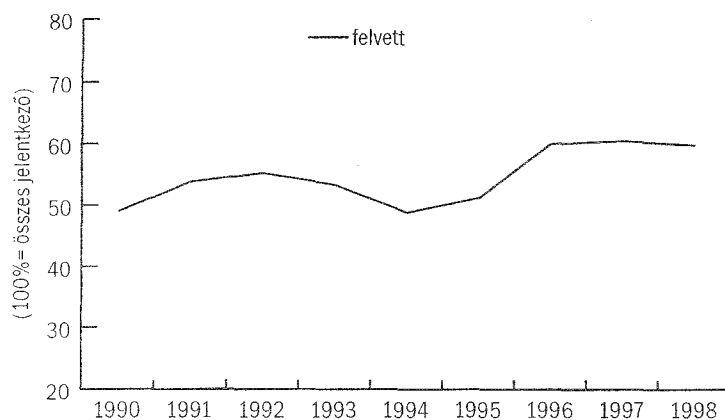
A jelentkezők és a felvettek arányának változása (a 18 éves korosztály %-ában)

Forrás: KSH, 1999

3. ÁBRA

A felvettek arányának változása a jelentkezők %-ában

Forrás: KSH, 1999

A felsőfokú továbbtanulási igények látványos növekedése ugyancsak a rendszerváltást követő gazdasági és társadalmi átalakulás következménye. A foglalkoztatási biztonság elvesztésével, ill. a munkanélküliség megjelenésével mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy az iskolázottság növeli az elhelyezkedési esélyeket, vagyis minél magasabb szintű szaktudásnak és bizonyítványnak a birtokosa valaki, annál kelendőbb a munkapiacra.

Az új típusú munkapiac átformálta a szülők és a gyerekek iskoláztatási aspirációit. Amikor 1997-ben az első osztályos középiskolások pályaválasztását vizsgáltuk,¹ a diplomás szülők 82%-a és az érettségizett szülők 60%-a mondta azt, hogy a diploma megszerzéséig vállalja gyereke taníttatását, és a szakképzetlen szülők között is csak 30% volt azoknak az aránya, akik elégedettek mutatkoztak annyival, ha a gyerek szakmunkásbizonyítványt szerez.

1999-ben a végzős szakközépiskolások továbbtanulási elképzeléseit vizsgálva² azt tapasztaltuk, hogy az iskola elvégzése után 70%-uk akart felsőfokú intézményben továbbtanulni. Amikor pedig a továbbtanulási motivációkról érdeklődtünk, 72%-uk válaszolta azt, hogy azért akar továbbtanulni, mert diplomásként könnyebb elhelyezkedni, mint érettségivel, és 43%-uk azt, hogy felsőfokú diplomával többet lehet keresni. Ezek az adatok egyértelműen azt bizonyítják, hogy a társadalom középrétegében (ahonnan a legtöbb szakközépiskolás jön), sőt az alsó rétegekben is (ahova a szakképzetlen szülők tartoznak) elsősorban a keserves munkaerőpiaci tapasztalatok növelték meg a továbbtanulási ambíciót.

A középfok befejezése utáni tervekett természetesen olyan „objektív” körülmények is behatárolják, mint a gyerekek középiskolai tanulmányi eredményei. A szakközépiskolásokat vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a legjobb tanulók terveztek a leggyakrabban felsőfokú továbbtanulást és a leggyengébbek érték be a középiskola utáni munkavállalással. Mindemellett az adatokból az is kiderült, hogy a felsőfokú diploma megszerzését 1999-ben már nemcsak a „jó

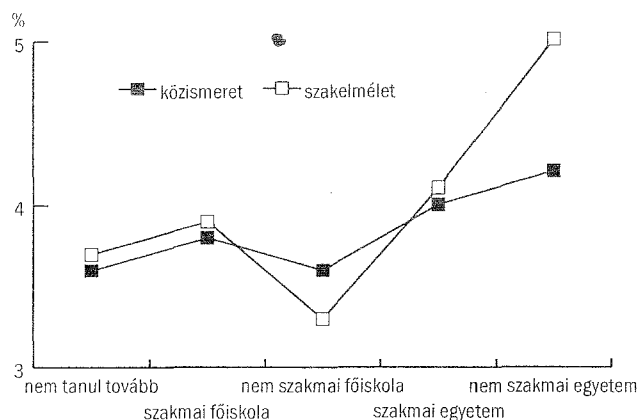
1 Andor Mihály-Liskó Ilona: Iskolaválasztás és mobilitás, Kutatási zárótanulmány, Kézirat, 1999.

2 A kutatást az OM megbízásából 1999-ben folytattuk az Oktatáskutató Intézetben. A szakmákra és településtípusokra reprezentatív mintában hagyományos szakközépiskolai osztályok és a világbanki modell szerint oktatók osztályok végzős tanulói szerepeltek. Kérdőívek segítségével 507 szakközépiskolás továbbtanulásáról gyűjtöttünk adatokat. A kutatásban Fehérvári Anikó vett részt, az adatfelvételt pedig Kálmán Miklós szervezte.

tanulók”, hanem a hármas-négyes érettségi eredményt elért szakközépiskolások is határozot-
tan ambicionáltak.

4. ÁBRA

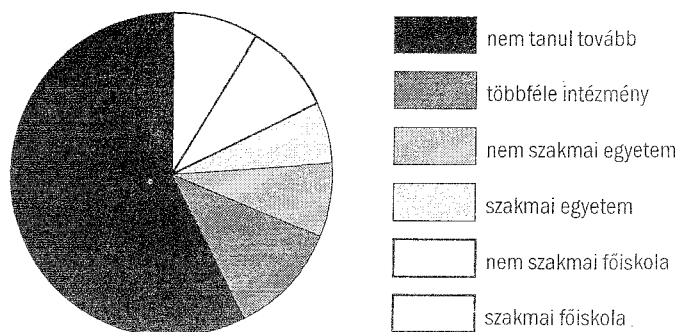
Érettségi átlageredmények (világbanki szakközépiskolások, 1999)

A felsőfokú továbbtanulási ambíciók azonban nem valósulhattak meg maradéktalanul. Az első „szelekciós” szűrőt a középiskolai tanulmányi eredmények mérlegelése alapján megfogalmazott önkritika jelentette. Ennek eredményeként érettségi után jóval kevesebben (42%) jelentkeztek felsőfokú továbbtanulásra, mint amennyien eredetileg tervezték. A 90-es évek abban a tekintetben is változást hoztak, hogy a mai szakközépiskolások bátrabban jelentkeznek a szakmájuktól eltérő egyetemi fakultásokra. A jelentkezők egynegyede pedig többféle típusú intézménybe is beadta a jelentkezését.

5. ÁBRA

Hová jelentkezett az érettségi után? (világbanki szakközépiskolások, 1999)

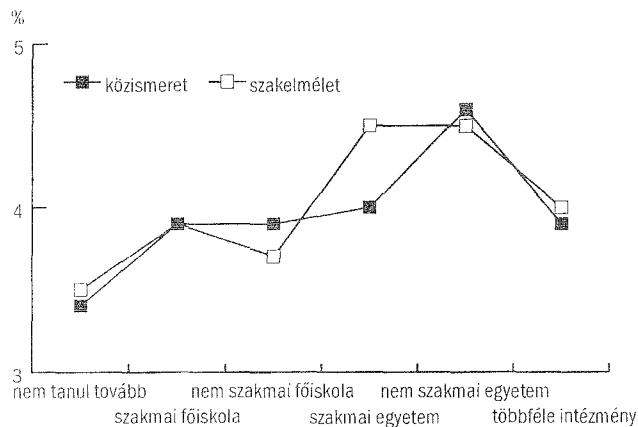

Az előre „megfutamodók” az érettségien közismereti tárgyakból három tizeddel, szakmai tantárgyakból pedig két tizeddel gyengébb tanulmányi eredményeket értek el az átlagosnál. Az adatokból az is megfigyelhető, hogy a szakközépiskolás tanulóknak viszonylag pontos ismeret-

teik vannak a felvételi esélyekről. Az egyetemre és főiskolára jelentkezők tanulmányi eredményeiben 5–6 tizednyi különbséget tapasztaltunk az egyetemre jelentkezők javára. Szakmai egyetemekre főként azok jelentkeztek, akik szakmai tárgyakkól, más egyetemekre pedig olyanok, akik valamennyi tantárgyból az átlagosnál jobb érettségi eredményeket értek el. A többféle intézménybe és szakra jelentkezők érettségi eredményei a főiskolákra jelentkezőkéhez voltak hasonlóak.

6. ÁBRA

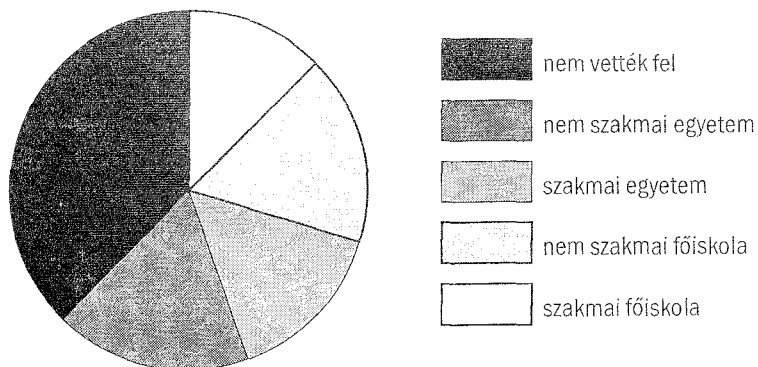
A jelentkezők érettségi átlaga (világbanki szakközépiskolások, 1999)

A szelekció következő fokozatát a felsőfokú intézmények felvételi vizsgái jelentették. 1999-ben ezek a vizsgák már kevésbé voltak szigorúak a korábbi években tapasztaltaknál, amit az is bizonyít, hogy a szakközépiskolás jelentkezők 62%-a átjutott a rostán, és egyharmaduk nem szakirányú képzésbe nyert felvételt.

7. ÁBRA

Hová vették fel az érettségi után? (világbanki szakközépiskolások, 1999)

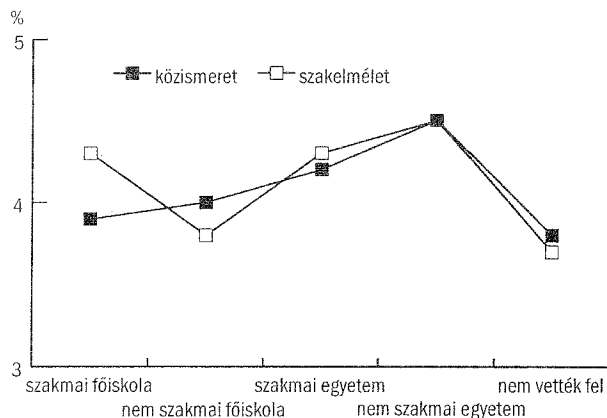

A felvételi eredmények szoros összefüggést mutatnak az érettségi átlagokkal. A legjobb tanulókat nem szakirányú egyetemekre vették fel, a szakmai tárgyakkól jó, de közismeretiekből

gyengébb tanulók pedig szakirányú egyetemekre jutottak be. Az elutasított jelentkezők az átlagosnál három tizeddel gyengébb érettségi eredményt értek el a szakmai tárgyakból és két tizeddel gyengébbet a közismeretiekből. Érettségi bizonyítványuk azonban a szakmai tárgyakból semmivel sem volt rosszabb azoknál, akiket nem szakmai főiskolákra felvettek fel. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy az elutasítás főként annak a következménye volt, hogy nem a megfelelő helyre jelentkeztek.

8. ÁBRA

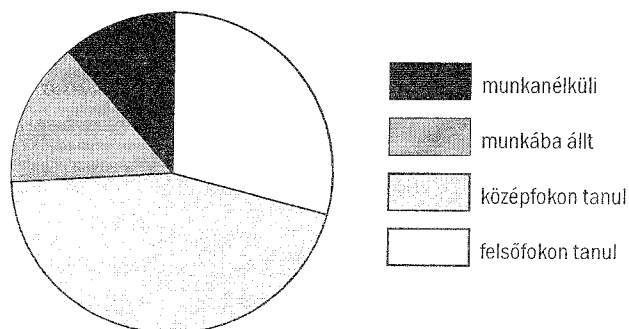
A felvettek érettségi átlaga (világbanki szakközépiskolások, 1999)

A jelentkezést megelőző „önkritika” és a felsőfokú intézmények szelekciója eredményeként a végzős szakközépiskolások közül az érettségit követően 26%-nak sikerült bejutnia valamilyen felsőfokú intézménybe. Ez az arány alig alacsonyabb, mint a korosztályi átlag, de messze alatta marad a diploma megszerzését ambitionáló szakközépiskolások 70%-os arányának.

9. ÁBRA

Hogyan alakult az élete az érettségi után? (világbanki szakközépiskolások, 1999)

A továbbtanulási ambíciók megghiúsulása nem jelenti azt, hogy a szakközépiskolások érettségi után munkába állnak. A bizonytalan és előnytelen munkapiaci helyzettől (a munkanélküli-

ségtől és az alacsony bérektől) való felelem arra készteni őket, hogy ha nem is felsőfokon, de továbbtanuljanak, s majd később újra próbálkozzanak nappali vagy levelező képzésben a diploma megszerzésével. 1999-ben az érettségizők 40%-a maradt bent továbbra is a szakközépiskolában azzal a céllal, hogy folytassa ill. kiegészítse szakmai tanulmányait. Erre egyébként az 1991-től fokozatosan bevezetett és a Világbank által támogatott új szakközépiskolai modell (amely szerint érettségiig csak szakmai alapozó képzés folyik, s majd erre épül a szakmai specializáció) valamennyi szakközépiskolának lehetőséget kínál.

Végül is 1999-ben a végzős szakközépiskolások csaknem háromnegyede tanult tovább nappali képzésben valamilyen oktatási formában (felsőfokon, középiskolában, vagy tanfolyamon). Hogy milyen „kemény” munkapiaci indokok készítették őket a továbbtanulásra, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy majdnem ugyanannyian kezdték munkanélküliliként a pályájukat, mint ahányan munkahelyet találtak.

Liskó Ilona

Az egyetemi szintű egészségügyi képzés helyzete és jövője: van-e „orvos-túltermelés” és szükség van-e emiatt központi intézmény-bezárásra?

Régi mítosz, hogy Magyarországon jelentős az orvosfelesleg és hogy a magyar egészségügyi felsőoktatásban *jelentős a „túltermelés”* orvosból, illetve fogorvosból. Az egészségügy reformelképzelésével kapcsolatosan ismét előtérbe került az a kérdés, hogyan lehetne „orvosolni” ezt a problémát, mi is a teendő ezzel kapcsolatban. Az utóbbi időben az is felvetődött, hogy a magas fix költségek miatt esetleg racionálisabb lenne a négy hagyományos képzési hely (SOTE, SZOTE, DOTE, POTE, illetve az integráció után ezek jogutódai) egyikén az orvosképzés központi kormánydöntéssel alapuló leépítése/felszámolása, semmint egy olyan, a képzési terület egészére vonatkozó összesített beiskolázási keretszám központi kontrollját megvalósító szabályozás, ami végeredményben megengedi, hogy több orvosképző intézmény viszonylag kis létszámmal, a méretgazdaságosságból fakadó potenciális előnyök kiaknázása nélkül működjön. Az alábbi tanulmányban megkísérlem több oldalról is körüljárni és bemutatni ezt a „túlképzési” problémát, igyekszem feltárni, mennyiben valós ez, és valóban indokolja-e ez a központi beavatkozást. Arra is kitérek röviden, hogy a probléma enyhítésére alkalmas különböző elképzeléseknek mik az előnyei és hátrányai.

Tekintetbe véve, hogy az egészségügyi felsőoktatás általában, és azon belül az orvosképzés hosszú ciklusú, továbbá rendkívül eszközigenyes, gyakorlatigenyes és ennek megfelelően igen drága (amit az is kifejez, hogy az orvosi és fogorvosi szak a legmagasabb normatívájú finanszírozási csoportba tartozik), *logikus, hogy az orvosképzésre történő beiskolázást az állam szigorúan kontrollálja*: ezen a területen még a beiskolázás szabadságára épülő felsőoktatási rendszerekben is általános a *numerus clausus*.

Magyarországon is gyakorlatilag *központi keretelosztás* valósul meg az egészségügyi felsőfokú képzésben az államilag finanszírozott nappali férőhelyek vonatkozásában. Az újonnan felvett hallgatók vonatkozásában az államilag finanszírozott hallgatói férőhelyek tanulmányi területek és felsőoktatási intézmények közti elosztása jelenleg még a központi beiskolázási „keretszámok” és a hallgatói jelentkezések eredőjeként alakul ki. A szakokra és intézményekre vonatkozó beiskolázási „keretszámokat” (az államilag finanszírozott hallgatói férőhelyek tanulmányi területek és intézmények közti elosztását) a művelődési és közoktatási miniszter